

učiteljske konferencije u iznosu od K. 18.000.

Na taj način „doprinesak pokrajinskoj zakladi“ u 1.oj točki naslova XII spada od kr. 639.240 na kr. 621.240, a dosljedno, ukupna preliminirana potrebstina ostaje snižena od K. 1.567:321 na K. 1.549:321.

Kad se ova sravnj sa vlastitim zemaljskim prihodima koji iznose K. 501.642, nastaje manjak od K. 1.047:679 koji se ima pokriti sa nametima na zemaljske poreze.

Ukupna svota pokriva pak, kako je ustanovljena u izvješću Odbora zemaljskoga iznosi . . . . . k. 1.567:321 od ovih odbijajuć vlastite prihode sa . . . . . „ 501.642 nastaje manjak od . . . . . k. 1.065.679 koji treba pokriti sa nametom na državne poreze.

Nepokazuje se pak potreba da se pokrajinski nameti povise, jer je opravdano mnijenje da viši trošak biti će pokriven sa povišenjem državne pristojbine, za razloge navedene u izvješću zemaljskoga odbora, na koje se ovaj odbor pozivlje.

Opaža se na svrhu, da, obzirom na odbitke učinjene, radi kojih ukupna predviđena pristojbina ostaje snižena za K. 18.000, naš zemaljski predračun, na mjesto manjka od K. 2139, zatvara se sa viškom od K. 15.861.

Na temelju navedenog financijalni odbor predlaže:

Da Sabor uzme za podlogu posebne rasprave, predračun zemaljske zaklade, za godinu 1903, podnešen od Odbora zemaljskoga s izvješćem 20 ožujka 1903. Br 2342 sa preinakom od financijalnog odbora.

Od financijskog odbora

Zadar, 4 studenoga 1903.

Predsjednik—Izvjestitelj

P. ČINGRIJA

Br. 318/Sab.

Visoki Sabore!

Kako proističe iz izvješća Zemaljskoga Odbora od 31 listopada t. g. kojim je praćen predračun zemaljske pokrajinske zaklade za dođuću godinu 1904. potrebstina bi iznosila kr. 1.633.569 ali ovom iznosu treba još pridodati krunâ 10000 glasovanih za vanredne potrebe hrvatskih pučkih škola u Zadru i za uregjenje dječijega vrtla. Po tome bi potrebstina za god. 1904 iznosila krunâ 1,643.569, te bila veća od one predračunane za godinu 1903 za kr. 76248.

Pojedini naslovi, u kojim je povišak slijedio, navedeni su u izvješću Zemaljskoga Odbora, a razlozi istog iznešeni su u razjašnjenjima, što su predračunu priloženi. Sravnj li se ovaj iznos sa vlastitim prihodima od kr. 518.358, nastaje manjak od krunâ 1.125.211 koji se mora pokriti sa nametima na poreze zemaljske.

Ne pokazuje se potreba da se nameti na izravne poreze povise prama onim posljednih godina, pošto je opravdano mnijenje da viši trošak biti će pokriven sa povišenjem državne pristojbine.

Na tom temelju odbor Financijski predlaže:

Da Sabor uzme za podlogu posebne rasprave predračun zemaljske zaklade za godinu 1904. podnešen od Zemaljskog Odbora, s izvješćem 31 listopada 1903 Br. 8001.

Zadar, 6 studenoga 1903.

Predsjednik i izvjestitelj

P. ČINGRIJA

Predsjednik. Otvorena je opća rasprava. Molim gg. koja bi željela govoriti, neka se izvole upisati. D.r Trumbić ima riječ.

Trumbić. Visoki Sabore!

Politički događaji, što se pojaviše, osobito u ovo posljedne doba, u liepoj domovi-

ni Hrvata, nagone me, da u ovoj razpravi progovorim nekoliko rieči.

Potrebno je, da narodno zastupstvo, osim običnih posala, koji spadaju u djelokrug zemaljski, povede osbiljnu rieč i o političkom položaju; dužnost je pače, po mom skromnom mnienju, narodnog zastupstva, da narodu pokaže puteve i sredstva, kojima se može postignuti ili bar unaprediti vrhovni cilj prave politike, a taj cilj jest, sreća naroda.

Jedna želja, koju je još podavno počelo izdicati ovo narodno zastupstvo, bila je ta da namjestnikom bude imenovana osoba građanskog stališa, e da time Dalmacija prestane biti iznimkom u cijeloj monarhiji, kao jedina zemlja pod upravom vojničkog namjestnika. Ta je želja potjecala iz nade, da će s promjenom na namjestničkoj stolici prestati tužbe, koje je Dalmacija podizala protiv državne uprave — iz nade, da će nastati novo doba, kojim će državna uprava početi i u ovoj zemlji odazivati se svojim dužnostima i zahtjevima naroda. Državna uprava odazvala se je onoj želji, te ima od prilike godina i pô dana, od kada je na namjestničku stolicu u Dalmaciji napokon postavljena osoba građanskog stališa.

Valja priznati, da u ovo kratko doba nije moguće stvoriti konačni zaključak o djelovanju novoga namjestnika i o uspjesima njegove uprave, niti se može izreći sud, je li državna uprava, napokon shvatila svoje velike zadatke i dužnosti prema narodu i odlučila vršiti ih. Ali možemo, ipak, da ustanovimo činjenice koje su se sbile u ovo kratko doba, i da nagadjamo, ima li bar nade, da će državna uprava uzraditi da za uvijek onemoćući one velike žalbe našeg narodnog zastupstva, s kojih je jednom znameniti jedan Niemac, u svoje doba moćni vodja njemačke ljevice u zastupničkoj kući carevinskog vieća, D.r Plener, upro prstom u vladu i kazao, da je njezina dužnost, ili oboriti prigovore,

što ih podiže Dalmacija, ili tim prigovorima udovoljiti. (*Odobranje.*)

Što se je promienilo na bolje u Dalmaciji od kada je stupio na čelo uprave građanski čovjek? Što se je spomena vriedno dogodilo u našoj upravi, što bi moglo opravdati one liepe nade, iz kojih je protekla želja narodnog zastupstva, da Dalmacija dobije civilnog namjestnika? Neću kazati, cienim, natemeljitu stvar, ako rečem, da se na ovaj upit ne može dati povoljan odgovor. Odgovor, što će ga čitava zemlja dati zajedno sa zastupstvom, jest taj, da se je sbila samo promjena na stolici namjestničkoj, ali u upravi da je sve ostalo kako je i prije bilo. Ništa znamenita, ništa dostojna, da se iztakne! A osobito, nikakva podhvata dostojna one velike moći, koja se zove državna uprava, od kada civilni namjestnik sjedi u Dalmaciji!

Moderno doba stvorilo je modernu upravu, koja zahtieva od naroda velikih žrtava, ali od koje i narod prima na uzvrat velike blagodati. Državna uprava centralizira sve u svojim rukama tako, da veliki podhvati, koji najviše djeluju na obće dobro, oduzeti su ne samo privatnoj djelatnosti, već i djelatnosti pučanstva.

Jedno od velikih sredstava, jedna golema poluga, kojom danas država razpoláže, da promiče obće blagostanje u narodu, jesu željeznice. One su u novije doba stekle preznamenitu važnost, te bez željeznica — ne samo u Evropi, već i u ostalim stranama svieta — neda se pojmiti pravi, moderni napredak. S toga države nastoje, da željeznice oduzmu iz privatnih ruku, a željeznička politika smatra se danas, punim pravom, stožerom obće gospodarstvene politike.

U nas Hrvata, željeznička politika, koja je drugdje glavna stvar u promicanju narodnog blagostanja, jest najteža rana i prava gospodarstvena nesreća. U nas Hrvata, u ko-

Ali, gospodo zastupnici, neću da dugo govorim u ovome, pravcu, jer bih zabrazdio, pa ću se vratiti na prvi predmet, što sam ga nasjekao u ovome govoru.

Rekao sam, a istina je, da pod erom novog namjestnika ostao je do danas stari tečaj stvari i da u Dalmaciji sa strane državne uprave vlada ona bezbrižnost, ona nemarnost, koja je vladala i prije, kao da je vlastodržcima u Beču bilo jedino do toga, da promjene samo osobu na najestničkoj stolici. Ali, gospodo, to nami nije dosta! Nas nije vodila samo želja promjene osobne, već nas je vodila osbiljna želja, da s civilnim namjestnikom nastane i u Dalmaciji *civilno stanje*. (*Odobranje*. Borčić: *Vrlo dobro!* D.r. Marović: *Tako je!*)

Ništa dakle važna ne možemo da zabilježimo, a osobito ništa utješljiva na polju javne uprave kroz godinu i pô dana otkada imamo civilnog namjestnika. U odnošaju sa javnom upravom mora se ipak spomenuti jedno pitanje, koje je u svezi sa djelovanjem civilnog namjestnika, biva jezično pitanje. (*Gibanje*. *Napeta pozornost*.)

Jezično pitanje u Dalmaciji na dnevnom je redu od mnogo godina te je sada stupilo u akutan stadij. Sabor od mnogo godina jadao se je na neuredjene jezične odnošaje u državnim uredima, pak je sa svoje strane predlagao, da se, obzirom na 97% celog pučanstva, koje govori hrvatskim jezikom, obzirom na javnu poduku kojoj je mal da ne posvema nastavni jezik hrvatski i obzirom na naše autonomne vlasti koje se, uz jednu jedinu iznimku, služe hrvatskim jezikom, uvede i u državne urede jezik hrvatski kao uredovni. Prije nego se je sastao sabor ove godine širile su se Dalmacijom glasine, po kojima se sudilo, da vlada misli ugodno iznenaditi narodno zastupstvo gotovim riešenjem ovoga pitanja.

Bilo je lakovjernih ljudi, a ima ih u

svakoj zemlji, koji su vjerovali u te glasine te su se veselili, čim se je obaznalo da je sazvan sabor. Ali kad smo se sastali, mjesto da primimo riešenje pitanja, koje muči našu zemlju i smućuje nam dušu kroz toliko vrieme, primili smo od vlade osnovu, po kojoj ona namjerava, nakon sporazumljenja stranaka zastupanih u ovom saboru, izdati odredbe, za uredjenje pitanja. U toj vladinoj osnovi mjesto onoga što je pitao sabor, dobili smo nešto, što se od onoga u svojoj bitnosti razlikuje, dobili smo naime poziv, da tuđji jezik njemački, koji se već od više godina uvlači u naše urede proti pravu naroda, proti potrebi ove zemlje (*Odobranje*. D.r. Klaić: *Tako je!*), mi, narodni zastupnici, uzakonimo, biva da, našim privoljenjem, udielimo zastupničku sankciju djelu, komu su se zemlja i sabor uvijek odlučno opirali.

Gospodo zastupnici! Ovakav korak smjlost je od strane vladine i pokazuje, neću reći drugo, već koliko je duboka njezina državnička mudrost (*Odobranje*.) U zemlji, koja u jezičnom pitanju, kao jednojezična zemlja, u čitavoj monarhiji sačinjava iznimku (*Zastupnik Borčić: Ona je unicum, u tom smjeru!*); u zemlji, gdje njemačkom jeziku nema ni traga; u zemlji, gdje se nije nikada osjetila potreba njemačkog jezika u nikakvom pogledu ni u kulturnom, ni u upravnom. (*Odobranje*.); u zemlji, kojoj Bog, uz toliko mane, nije dao još i njemački jezik, — vlada, koja nije za nas ništa ozbiljna učinila, dolazi s osnovom, u kojoj pita od nas sankciju njemačkog jezika. Zna se koji je odgovor već čitava zemlja dala na poruku vlade, zna se, da ovo zastupstvo, uza sve razlike stranačke, koje u njemu postoje, u ovom pitanju jednodušno je i složno s vapajem čitave zemlje, koji se sintetizira u pokliču: Nećemo tuđjega jezika! Jeziku njemačkom protivi se pravo naroda, protivi se osjećaj narodni i protive se više narodne težnje. Pravo naroda

po mom čednom mniēnju, nebi bilo teško riešiti jezično pitanje, jer u Dalmaciji ne obstoje onakove prilike, kao što obstoje u drugim zemljama i kraljevinama zastupanim u carevinskom vieću.

Najprije, u nas nema jedne velike zapreke i smetnje, nema naime njemačkog elementa, koji je pod osobitim okriljem državne uprave. Po mom mniēnju vlada bi mogla, kad bi osbiljno htjela, lako da rieši naše jezično pitanje, a u jezina bi ambicija, tako rekuć, morala biti, da pitanje rieši, jer bi se mogla pohvaliti da je bar u jednoj zemlji riešila pitanje, koje je povodom silne borbe i mržnje Napredni narod znali su još davno riešiti narodnostne i jezične sporove, i dok se oni bave drugim problemima dalekosežne socialne i ekonomske politike, ova monarhija trza se još sada i ne može dalje sbog narodnostnih razmirica.

U nas u Dalmaciji bio se je nekoč ljut stranački boj, kad je hrvatski narod bio još politički potišten. Vodila se je za tridesetak godina ljuta borba za političku emancipaciju hrvatskoga naroda, uz velike sukobe.

Narod je naravno pobedio, te je prilično postigao što ga ide, jer je politički život udario drugom kolotečinom: občine biše povraćene narodu, škole uz riedke izuzetke takodjer, te se mi danas nalazimo u drugžijem položaju, nego su se naši stariji nalazili natrag 20 ili 30 godina. Danas neće nitko zaniekati hrvatski karakter ove zemlje, danas neće nitko osbiljan kazati, da narodni jezik u Dalmaciji nije hrvatski.

Pa, nakon što je po vremenu nestalo naših starih boraca sa njihovim velikim krepostima i manama, koji odnesoše sobom i strasti, što ih je borba neizbježivo razpirila, nastupa novi život, nova generacija, koja nosi nove pobude, nove težnje u narodnoj borbi i novo razpoloženje! (*Odobranje i pljesak.*)

Danas u Dalmaciji, gdje se je prilično

razčistila stranačka magluština, dok nitko ne nieće hrvatski karakter zemlje, nitko ne nieće takodjer fakične činjenice, koje postoje. Kad bi vlada, u osbiljnoj namjeri da jezično pitanje privede kraju, uočila fakično stanje stvari, kako jest, bez suvišnih teorija, koje obično praktičnom riešenju stvari smetaju, kad bi uočila činjenice, kakve u istinu jesu, kad bi kao stožer riešenja uhvatila hrvatski karakter zemlje i jezik naroda, ona bi mogla lako i sretno da rieši pitanje, koje nam je toliko briga zadalo — ali koje ni vladi neće dati mira ni pokoja, dok se pravedno ne dovrši. (*Odobranje, Glasovi: Ne, neće!*)

Oienim, i u hrvatskom je interesu, da u domaćim dnevnim razmiricama, koje su u mnogom pogledu izgubile stvarnu vrijednost, ne trošimo sve naše sile, jer ako smo u pokrajini postigli prilično političku emancipaciju naroda, došli smo samo do prve etape narodnog programa, od koje do postignuća vrhovnih narodnih aspiracija, još ćemo morat da prevalimo dalek put. (*Živo odobranje.*)

U interesu je narodnom nas Hrvata, da nastojimo — a bez nas ne može da bude, jer smo mi odlučujući faktor u zemlji — da smirimo domaće razmirice, koje nemaju prave vrijednosti, koje ne proizlaze iz pravih narodnih potreba. Sve ono, što spada u prošlost a nema aktuelne vrijednosti položimo osjećajem poštovanja, u narodni muzej! (*Odobranje i sveobće pljeskanje.*) Neka ono bude dična uspomena naših prošlih borba, ali neka ne bude bezpotrebna zapreka našem dalnjem napredku! (*Tako je, vrlo dobro!*)

Danas u našim javnim stvarima — treba kazati — vladaju bar društveni odnosi vrlo snošljivi, pa kad se ljudi raznog mišljenja, koji se politikom bave, sastanu u četiri oka, pa iskreno govore, kao što govori čovjek čovjeku, vidi se, da se u ovim domaćim razmiricama ne dielimo toliko, da ih ne bi mogli, sami medjusobno i bez tudjeg utjecaja riešiti. (*Živo*

kao, na glavni razlog koji nas svjetuje, da sve svoje sile uložimo proti invaziji niemstva. Nije samo razlog upravne naravi, nije samo naravi kulturne, već drugi razlog, koji zasjeca u našu narodnu budućnost. Niemstvo kao sjeverni narodni kolos prieti da onemogućiti, da mi Hrvati postignemo ono, što kao narod želimo. U uvadjanju njemačkog jezika moramo uvidjeti pripravljanje zemljišta onoj invaziji, koja je svoj prvi šator razapela u Beču. Iza ovog prvog šatora proviruje velika Germanija, koju prati nekoliko miliona oboružanih Teutona sa sjevera na jug. (*Odobranje*). Velika Germanija, za koju je jednako oduševljen cesar Vilelm kao i zadnji njemački *commis voyageur* na Balkanu, stupa polagano na evropski jug, da podvrgne svojoj sili, kao nekoć Franci, ove divne krajeve, koje je Bog dao Hrvatima za domovinu. Vidim veliku Germaniju kako stupa na balkanske poljane, da ostvari svoje pohlepne težnje, koje svak poznaje, tko poznaje osvajačku ćud njemačkog naroda, koji ne zna učiti tuđe od svojega. Vidim Germaniju, pohlepnu za tuđom mukom, kako se baca na Balkane, da ih proguta. (*Urnebesno odobranje*).

Nije ovo vizija, a nije ni ideja, koja bi mogla svojom izvornosti iznenaditi, već je ovo realna težnja sveukupnog niemstva, istina koja mora da zabrine, da dirne, da stresse i svakoga od nas. Ovo je istina koju vidi čitava Evropa, samo ju Austrija ne vidi.

Pratimo li modernu političku literaturu u čitavoj Evropi, mi ćemo svagdje u svakom narodu naći velikih umova, koji znadu objektivno i temeljito prosuđivati međunarodne odnošaje, koji pokazuju na Germaniju, koja svojom osvajačkom politikom prieti sa sjevera čitavom jugu evropskom. (*Odobranje*).

Prieti svima nenjemačkim narodima u ovoj monarhiji — i onima koji trpe i onima, koji uživaju. Prieti Hrvatima, koji stenju pod madjarskom silom, kao i Madjarima istim.

Ali Madjari, opojeni svemadjarskom ideom, neće da uvide, da su orudje Teutona, i da će doći vrijeme, kada će im Niemac, ako se njegov san obistini, reći: Crnče ne trebam te više, možeš otići. (*Tako je, jako dobro!*)

Pogibelj od Njemačke prieti ne samo nenjemačkim narodima u Austriji i balkanskim narodima, već prieti i jednom velikom narodu na ovome jugu, našoj susjednoj Italiji. Ovakove misli mogu se na prvi mah pričinjati kao nešto, što fantazija razpaljena rodoljubja snatri, ali što u istinu ne postoji. Ne radi se o fantaziji, već se radi o realnoj stvari, o realnoj pogibelji, koja prieti čitavom jugu Evrope od navale germanske sa sjevera. Koja je nužna pouka spram takove pogibelji? Jedina pouka jest ta, da svi narodi, koji su ugroženi, stisnu se rame uz rame i uznostoje da se opru zajedničkoj pogibelji sjedinjenim silama. Od Alpa do Marice na obranu proti niemstvu! (*Frenetično od branjanje*).

U ovoj složnoj obrani svih južno-evropskih naroda tko bi mogao što da izgubi? Nitko! A dobili bi svi, jer bi suzbili veliku pogibelj, koja prieti svima skupa i svakomu posebice. A u isto doba razvio bi se između naroda osjećaj izmjeničnog podpomaganja, osjećaj zajedničkog rada u promicanju uzvišenih ciljeva kulturnog i čovječanstva među narodima, koji nemaju ništa, što bi ih imalo trajno dieliti. (*Obće odobranje*).

Mi živimo s talijanskim narodom preko mora kao pogranični susjedi. Ima između nama doista borbe i razmirica, o kojim se često govori u javnoj štampi i zakonodavnim sborovima. Ali ako se stvar dobro promotri s visine odakle se vide samo velike stvari, a sitne izčezavaju, uvidit će se, da nas od talijanskoga naroda dieli jedino razmirice radi granica jezičnih. Ne dieli nas borba, u kojoj jedan drugomu radi o glavi, ne dieli naš borba, koja ugrožava izmjenični narodni obstanak. Ne radi se o borbi do iztrage, koja ide za

borba, da su naši zahtjevi sveti, da su humani, jer potječu iz ljubavi za obstankom i životom, prisilit ćemo nepravdu, koja danas vlada u desom ove monarhije, da udovolji pravima i zahtjevima i ovoga naroda, koji u ovoj monarhiji uvijek je samo trpio od prvoga početka pa do dana današnjega. (*Odobranje i gromko klicanje.*)

Monarhija, koja je imala da bude stjecištem i zakloništem malenih naroda usred Evrope pod moćnim žezlom velike dinastije, iznevjerila se je svojim prvim zadacima. Pa mjesto da bude kućom slobode naroda, da narode njeguje u njihovom razvitku i napredku, u ovoj se monarhiji samo robuje, robuje se... (*Odobranje*),... a da takovo stanje uzmogne potrajati stvaraju se smutnje medju narodima, mjesto da ih se uči izmjeničnoj ljubavi i poštovanju, stvaraju se krive potrebe jedinstvene uprave, koje su jedinstveno upravljene protiv sreći svih naroda! (*Glasovi: tako je! klicanje i odobranje. Predsjednik zvoni.*)

Ova država, rek bi, da je nepopravljiva. Dok je samo mogla, gnjavila je sama narode, koji u njoj žive, a kad je vidila, da dalje ne može, stvorila je dualizam: s jedne strane izručila je divljoj obisti Magjara narode, koji obitavaju u onoj poli, a s druge strane u ovoj poli nastavila je stari svoj običaj.

I kad je Austrija stvorila dualizam, kad je nas Hrvate, posebice one preko Velëbita, nakon sklopljenja nagodbe izručila Madjarima na milost i nemilost, mislila je, da je postigla cilj. U dualizmu Austrija je mislila, da je postigla spas, da je dualizmom došla do luke, u kojoj njezina ladja ne će nastradati, mislila je, da je dualizam zadnje riešenje velikog problema.

Ali evo vidimo najbolje ovih zadnjih vremena, da se dualizam, kao svako umjetno djelo, traljavo i nevaljano, ruši pod vlastitim bremenom,

Vidimo da dualizam sam ruši dualizam!

Madjari, koji su dobili od dualizma mnogo više, nego ih je po pravu išlo obzirom na druge narode one pole, Madjari sami ruše trošnu i nevaljalu zgradu, i poručuju Austriji i vladaru da, pored interesa svojih, ne poznaju nikakvih drugih interesa! (*Odobranje. Biankini: Pravo čine! Samo da su pravedni s drugima!*)

I u tome mi Hrvati, a niti i jedan svjestan narod neće Madjarima dati krivo: Evala im jer su ljudi! Ali će im svak dati krivo, što oni, braneći i štiteći junački svoju slobodu, gnjave druge, koji su za čas slabiji od njih. (*Tako je!*)

Što će biti u buduće, nitko ne može prorokovati, ali nije izgubljena nada, da će madjarski narod, koji je živi organizam, koji osjeća i misli, uvidjeti, da u tudjem robstvu ne stoji jamstvo za njegovu slobodu, i da je bolje biti ljubljen drug, nego mržen gospodar. (*Pljeskanje i odobranje*) Ako li se to ikada obistini, onda će madjarski narod naći hrvatski narod pripravan, da se protiv svakomu, koji im dira u njihovu slobodu, rame uz rame s njime bori i vojuje. (*Tako je!*)

Dualizam je potresen događajima, koji se sbivaju u monarhiji. Svatko vidi, o čemu se radi i za čim se ide. Ovo je početak svršetka dualizma. Stjepan Tisza i Franjo Košut složni su u tom, da magjarski narod mora doći do svoje podpune slobode. To se vidi u svakom djelu njihove politike, To se vidi i u vojničkim koncesijama, koje su Magjari ovih dana dobili, koje su koncesije samo u formi, ali su u stvari popuštaj narodnom pravu, što ga je ovih dana Stjepan Tisza dostigao od kralja madjarskoga (*Zastupnik Biankini: I hrvatskoga!*) Kamo sreće, kad bi i mi Hrvati mogli spomenuti kralja hrvatskoga, kako je izustio drug Biankini, kad bi i mi mogli reći, „hrvatski kralj“ onako kako Madjari kažu „madjarski kralj“. Kad Madjar spomene madjarskog kralja, spominje najvećega štitelja madjarskih prava, madjar-

tražeći, kako reko, u narodu ciljeve, sredstva i pomoć, a vani u prosvjetlenom svijetu, koji i pored ljudskog egoizma nije nikada posve tup i niem na pravedne želje, tražeći moralnu potporu, tražeći zagovora, doći ćemo do onog, što želimo, a to je, da narod hrvatski bude jednom svoj, narod, koji je svojim samozatajnim junačtvom učinio mnoge male ne velikima. (*Živio! Tako je! Odobravanje i pljeskanje*).

Ovaj govor na koncu zaključit ću riječima, kojima je Milan Samardžić, ustaški vojvoda na Krivošijama, pozdravio austrijskog generala baruna Rodića, kad mu je predavao ustaško oružje, te velim iz puna srca:

„Bože daj Austriji sve ono, što ona nama Hrvatima želi!“ Tim sam svršio: (*Burno odobravanje, pljeskanje i klicanje Živio! u kući i na galerijama. Govorniku čestitaju zastupnici i rukuju se s njime*).

Predsjednik: Sjednica je prekinuta do 6 sati.

(*Svršetak u 2 sata 50 č. po podne*).

Nastavak X. sjednice, dne 7 novembra 1903.

(*Početak u 6 s. 20 časova*)

Predsjednik. **D.r Vicko Ivčević.** Ima nas dvadeset i osam; broj je zakonit; sjednic se nastavlja.

Riječ ima časni zast. dr. Kovačević.

Kovačević. Vis. sabore! Časna gg. zastupnici!

Mrko i tamno nebo, koje se nadvisilo nad glavama srpskog naroda, čini se da nema izgleda, da će se ikada razvedriti. Mrka boja postaje dnevno gušća i tamnija, a u zadnje doba, osobito u minuloj godini, vis. sabore nagomilali su se toliki crni oblaci na glave toga naroda, da se mora držati, da se tu urotila jedna teška sudbina proti njega.

Srpskoj duši i srcu dovoljno je poznato koliko je ovaj narod u zadnje doba pretrpio i koliko mu je još možda sudjeno, da mora

pretrpjeti! Premda ne postoji nikaki temelj premda sve ono, što se izjavljuje proti srpskom narodu, nisu ništa drugo nego podvale, ipak taj narod, koji se ukazuje uvijek u svjetlosti svog čuvstva, svog poštenja i vjernosti, stoji pod vječitim osumnjičenjem!

To osumnjičenje goni ga na svim stranama kad se god makne; na svakom koraku, na svakom djelu nalazi zapreka. Je li činovnik, — on ne smije, da stoji u tom u mjestu, valja da bude premješten. Je li mjesta za kakovo promaknuće, njega će mimoći. Ima li kaki štipendij, za nj ne će biti; jeli kaka dozvola, — njemu se ne će dati: Uvijek će se naći kaka prepreka i uvijek će se njemu nešto oduzeti.

Taj duh, kojega mi moramo zvati duhom progonstva i o kojem sam ja lani u istoj raspravi govorio dovoljno, čini se, da ne izčezava. Taj duh, koji nije našao odjeka u nikakvoj duši poštenih i slobodnih ljudi uzeo je oblik u jednom činu, za osudjenje kojega mi Srbi nemamo dovoljno riječi.

Taj čin je neočekivano uapšenje urednika Fabrisa, učenika Trojanovića i upravitelja štamparije Pasarića.

Prije nego zadjemo u potankosti ovoga učina i ovog nečuvenog djela u prosvjetnoj državi, gospodo moja, dopustit ćete mi, da se nešto povratim nazad i da pretresem neka pitanja historijska.

Kad pitamo sami sebe, koji su to uzroci zašto se tolika galama i pritisak čini na štetu srpskog naroda, ne možemo naći drugog uzroka nego onog što ću sada ovdje razviti. Prelistavajuć istoriju austrijske države nisam našao nikakova lista, nikakova slova, gdje bi se mogao uvjeriti, da je ona radila za pojam slobode, razvitka i prosvjete, koja se može baš samo na slobodi osnovati.

Kroz vjekove kod nas razvio se jedan natražnjački duh, duh policajni, koji je mislio samo na sebe, a ne i na druge, koji je uka-